

O‘ZBEK TILSHUNOSLIGIDA MORFEMIKA HAQIDA

Andijon davlat pedagogika insituti
2-kurs talabasi
Ataxanova Malika

Annotatsiya. *Mazkur maqolada o‘zbek tilshunosligi morfemikaning shakllanishi va taraqqiyoti hamda hozirgi kunda qo‘llanish masalalarida fikr yuritiladi. Hozirgi tilshunoslik asarlarida tushuncha mohiyatini to‘liq ifodalayotganiga baho beriladi.*

Kalit so‘zlar: *o‘zak, qo‘shimcha, asos, negiz morfema affiks morfema lug‘aviy negiz, morfologik negiz, sintaktik negiz va boshqalar*

Аннотация. *В данной статье рассматривается становление и развитие морфемики в узбекском языкознании и их современное использование. Современное лингвистические произведения оцениваются на предмет полного выражения сущности понятия.*

Ключевые слова: *корень, суффиксная, основа, морфемы аффикс, морфема лексическая, основа, синтаксическая основа и т. д.*

Annotation. *This article discusses the formation and development of morphemics in Uzbek linguistics and their current use. It fully expresses the essence of the concept in the current works of linguistics.*

Key words: *Root, suffix, base, morpheme lexical base, morphological base, syntactic base etc.*

Yurtimizda ta‘lim sohasida olib borilayotgan ezgu va samarali ishlardan yana biri bu ta‘lim sohasini huquqiy jihatdan ta‘minlash ko‘rsatib berish bu tizimda 2020 yil 19- mayda qabul qilingan “Ta‘lim to‘g‘risida” gi qonun ko‘rsatib berdi. Qonunning asosiy maqsadi yurtimizda zamon talablariga mos keladigan kadrlarni tayyorlash hamda ularni bilim saviyasini jahon tajribasiga tayangan holda yuksaltirish bo‘yicha chora –tadbirlar belgilab berilgani bejizga emas. Biz yosh avlodlarga keng imkoniyatlar eshigini ochdi.

Morfemika- tilshunoslikning alohida va mustaqil sohasi. Morfemika so‘zning ma‘noli qismlari haqidagi ta‘limotdir. So‘zlarning grammatik tarkibi o‘zak va turli morfemalardan tashkil topib gapda so‘zlar turli grammatik shakllarda ham, o‘zgarmagan holda ham qo‘llaniladi. So‘zning o‘zgarmagan shakli asosiy yani, lug‘aviy ma‘noli qismidir. Dastlab morfemika tilshunoslikning mustaqil sohasi sifatida ajratilmagan Bu sohaga o‘tgan asrning ikkinchi yarmidan keyin e‘tibor berila boshlagan.Unga qadar darslik va qo‘llanmalarda morfemikaga oid tushunchalar “So‘z tarkibi” nomi bilan morfologiya mundarijasida berilgan. “Morfema” deb qo‘llanilmagan[1] “o‘zak”, “qo‘shimcha”, “asos”, “negiz”[2] haqidagi ma‘lumotlar «So‘z tarkibi mavzusining asosiy mazmun mohiyatini tashkil etgan.

Morfemika til fanining bo‘limlaridan biri sifatida morfemalarning turlarini, ularning har biriga lisoniy xususiyatlarini o‘rganadi. Masalan, uyimizning so‘zidagi uy so‘zining ma‘noli qismi –imiz- egalik ma‘nosini,-ning kelishik, ma‘nosini ifodalagan.

Morfemika soʻz tarkibining ana shunday qismlarini oʻrganadi. Morfemalarni ulardan kichik yana boshqa maʼnoli qismlarga ajratib boʻlmaydi. Agar soʻz tuzilishida qoʻshimcha ishtirok etsa, u turli Grammatik maʼnolarni ifodalaydi. Soʻzning maʼnoli qismi ikki tarkibidan; soʻz va qoʻshimchalaridan tashkil topadi. Soʻzning oʻzi ham muayyan maʼnoli qismdir. Bu qism soʻzning, boshqa maʼnoli qismlariga boʻlinmaydigan, ushbu soʻz asosida yuzaga keladigan turli shakllarning hosil boʻlishi uchun asos boʻladigan qismidir.

Morfema –grekcha «shakl» demakdir. Yaʼni soʻzning turli maʼnoli, shakllari morfema hisoblanadi. Biroq soʻz shakllari maʼno va vazifa jihatidan farqlanadi. Shunga koʻra morfemalar ikki xil 1 Oʻzak morfema, 2 affiksial morfema.

Oʻzak morfema soʻzning asl lugʻaviy maʼnosini ifodolovchi qismi, shuning uchun morfemaning bu turi asosiy morfema deb yuritiladi. Oʻzak morfemalar soʻz yasalishi uchun ham ; bilimdon, doʻstlik, ; shakl yasalishi uchun ham; bilimdonroq doʻstliklar, soʻz oʻzgarish uchun ham; bilimdondan, doʻstlikdan asos boʻladi.

Soʻzning lugʻaviy maʼnosi bilan bogʻliq boʻlgan turli grammatik maʼnolar qoʻshadigan qism affiksial morfema deyiladi. Affiksial morfemalar mustaqil holda maʼno ifodalaydi. Soʻzlarning morfemalarga boʻlinishi asosida lugʻaviy va grammatik maʼnolarning ifodalanishi yotadi.

Oʻzak va affiksial morfemalar boshqa turli xildagi qoʻshimchalarni qoʻshilishi uchun asos boʻladi. Masalan kitobxonlarga soʻzidagi-xon qoʻshimchasi uchun kitob asos boʻlsa,-lar qoʻshimchasi uchun kitobxon soʻzi, yaʼni bir oʻzak, bir affiksial morfema asos boʻlgan.

Soʻzlarning qoʻshimcha oladigan qisminegiz deyiladi. Masalan bilimdonlik soʻzidagi bil oʻzak , bilim negiz boʻladi. Chunki shu qism-don qoʻshimchasini qoʻllanilishiga asos boʻladi.-lik qoʻshimchasi uchun bilimdon soʻzi negizdir. Negiz qaysi qoʻshimchalar bilan yasalishiga koʻra uch xil; lugʻaviy negiz, morfologik negiz, sintaktik negizga boʻlinadi.

Xulosa. Yurtimizdagi bugungi kundagi islohotlar oʻzgarishlar tufayli xalqimiz juda ham mamnun boʻlmoqda. Yurtimizda olib borilayotgan keng koʻlamli oʻzgarishlar natijasida kadrlarlar hech jabhada jahon mamlakatlari kadrlaridan ortda qolayotganligini yoʻq. Bundan koʻrinib turibdiki, yurtimizda taʼlim jarayonlari, ushbu sohadagi sifat yaxshi darajada rivojlanmoqda. Biz yoshlar ham oʻz imkoniyatlarimizni ishga solib hech ham bilim olishdan, shu bilan birga likda izlanishdan toʻxtab qolmasligimiz kerak. Zeroki biz bu buyuk davlatning ertasi, kelajagining bunyodkorlarimiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Arabboyeva M Ona tili darslari orqali oʻquvchilarning ijtimoiy emotsional-fuqorolik kompetensiyalarini rivojlantirish. *Замонавий таълим/ современное образование*, 2022, 12 son.

2. Arabboyeva M. Ona tili darslarini milliy dastur talablari asosida tashkil etish dolzarb pedogogik muommo sifatida. *Scientific Bulletin of NamSU –Научный вестник НамГУ NamDU ilmiy axborotnomasi-2023-yil 7-son.*

3. Erkaboyeva N. Q. Adabiyot fanidan savol javob toʻplami. T «Navroʻz», 2.